

Miroslav Šicel
KUMIČIĆEVA
»UROTA ZRINSKO-FRANKOPANSKA«

dr. Miroslav Šicel, Filozofski fakultet, Zagreb, pregledni članak, Ur.: 22. studenog 1991.

UDK: 88.2-311.6.09

U članku se postavlja problem književno-povijesne interpretacije romana »Urota zrinsko-frankopanska« hrvatskog književnika Eugena Kumičića iz 1893. godine. Autor razmatra djelo s gledišta njegove unutarnje strukturiranosti, umjetničke vrijednosti i društveno-povijesnog značaja.

Da bismo s današnjeg stajališta književnopovijesnih istraživanja mogli ocijeniti Kumičićeve povijesne romane, u ovom slučaju »Urotu zrinsko-frankopansku« iz 1893. godine, potrebno je ukazati na nekoliko relevantnih činjenica koje su bitno utjecale na nastanak i realizaciju tog romana.

Naime, u vrijeme pojave ovog Kumičićeva djela, povijesni je roman u nas, poslije Šenoe, vidljivo počeo silaziti sa svog zenita.

Štoviše, sa sigurnošću se može reći da je povijesni roman u osamdesetim godinama već u potpunosti ustupio mjesto romanu s aktualnom društveno-političkom problematikom iz suvremenog života. Pasarićeve ograde, na primjer, od povijesnog romana nisu bile samo njegova osobna dilema kako u literarnom djelu dati vjernu sliku davne prošlosti, jer »pisac nam doduše u opširnom opisu predstavi svoja lica u pravoj njihovoj odori i kostimu, ali čim stanu govoriti i čuvstvovati opažamo da bi im bolje pristajao frak, cilindar i bijeli ovratnik« – nego su te ograde proizlazile i iz općeg shvaćanja realista o funkciji romana kome je primarni zadatak trebao biti da »prikazuje u vjernoj i istinitoj slici važne karaktere i zanimljive prilike društvenog života, podaje jasno ogledalo suvremenog čudoređa u svim slojevima modernog svijeta, otkriva lijepo i zle strane kulturnih ustanova i našega društvenog uređenja i objašnjuje vrline i mane koje duboko zasijecaju u biće i život pojedinaca i čitavoga naroda« (J. Pasarić: *Moderni roman*, »Vijenc« 1886).

Zašto u takvoj konstelaciji Kumičić posiže baš za povijesnom temom, tim više što znamo da je on jedan od prvih propagatora naturalizma u nas, pitanje je koje traži i adekvatan odgovor.

A taj odgovor pronalazimo primarno izvan literature: riječ je o aktualnoj političkoj situaciji u kojoj Kumičić piše: vremenu Khuena i istodobno vrlo aktivnog angažmana Kumičićeva u politici na strani Starčevićeve Stranke prava. Uključujući i svoj književni rad u ideološke svoje poglede, stavljajući ga u službu društva i politike, Kumičić između ostaloga vidi šansu upravo u žanru povijesnog romana: građansko društvo još uvijek u Hrvatskoj nije toliko formirano, a da ne bi prihvaćalo poznatu Šenoinu devizu: *Historia magistra est*. To shvaća i Kumičić. No, za razliku od Šenoe, koji je blagi kritičar i svojim povijesnim temama

zapravo želi djelovati optimistički na čitalačku publiku, Kumičić, u želji da kritički (realistički!) ukaže na svu težinu postojećeg stanja, bira, nimalo slučajno (u oba svoja povijesna romana!) dvije monumentalne teme u kojima do punog izražaja dolazi u prvom redu nacionalna tragedija Hrvata. U »Kraljici Lepoj« (1902) on će iznijeti epopeju propasti hrvatske državne samostalnosti u 11. stoljeću, a u »Uroti« tragičan kraj dviju velikaških porodica iz 17. stoljeća koje su – zbog svog povijesnog čina urote – upravo u Kumičićevo vrijeme posebno naglašeno predstavljale sinonim hrvatstva u njegovoj nacionalnoj obrani. Upravo zbog osnovne intencije da nam predstavi (ispriča) povijesni događaj, »Urota« je više slična epopeji, odnosno starijima klasičnim epskim strukturama, negoli modernom povijesnom romanu. Nastojeći da akcent stavi na nacionalnu tragediju, Kumičić će, međutim, posve zanemariti osnovnu poetiku povijesnog romana: temeljenje dramske sukobe neće izgrađivati na recipročnim povijesno uvjetovanim odnosima pojedinaca i društvene sredine, niti će njegovi junaci – baš iz tog razloga – biti dovoljno uvjerljivo motivirani u svojim životnim manifestacijama. Pretpostavljajući povijesni događaj kao cjelinu i ideju tog događaja unaprijed svim ostalim elementima života ljudi koji sačinjavaju društvo određenog povijesnog trenutka, Kumičić neće kao umjetnik uspjeti dočarati objektivnu povijesnu stvarnost koji čini i »privatni« i »javni« život, povijesni junaci i ostalo bezimeno mnoštvo naroda, neće uspjeti literarno objasniti koji su zapravo povijesni i društveni motivi nužno uvjetovali mišljenje, osjećanja i postupke centralnih povijesnih junaka. Jednostavnije rečeno, Kumičić prijelomne preobrazbe u povijesti ne prikazuje kao preobrazbe u stvarnom životu naroda, već mu je važan povijesni događaj kao fakat, bitan mu je smisao krize ili trijumfa narodne epopeje određenog povijesnog razdoblja, pri čemu nužno velike povijesne ličnosti idealizira, heroizira, uzdiže do mita. Pripovjedač naprosto u tim junacima sintetizira do apstrakcije sve elemente nacionalnog karaktera kako ga on zamišlja, tako da oni postaju isključivi nosioci i stvaraoci nacionalne povijesti, personifikacija nacionalne ideje, umjesto da ih doživljujemo kao ličnosti izrasle iz života same epohe.

Krajnji učinak upornih nastojanja Kumičićevih da ostane pri vjernoj i dokumentiranoj registraciji tragičnih povijesnih događaja – s druge strane (jer je riječ o pokušaju realističko-naturalističkih postupaka!) bio je taj da je u fabuliranju romana primijenio izrazito kronološki postupak, više ili manje izbjegavajući radnju tipičnu za romansijersku fabulu (u kojoj naizmjenično i vidljivo djeluje agens i kontraagens), stvara radnju bez retardacija razvijajući u osnovi ravno linijnsku kompoziciju, u biti, kroniku.

Mnoštvo izvora, nagomilanost gradnje bez nužnog selekcioniranja i kroničarski postupci u fabuliranju zapravo su vrlo istaknuti elementi strukture Kumičićeve »Urote«. Oni su, očito, rezultat pripovjedačeve namjere da u prvom redu istakne određene činjenice, kako bi pomoću njih mogao argumentirati svoj konačni cilj: objektivno, »naučno« interpretiranje povijesti i na toj podlozi isticanje ideje o hrvatskom suverenitetu. A to znači u krajnjoj liniji, svođenje književnog djela na funkciju ideološkog tumača. U tom smislu sve što je na bilo koji način vezano uz povijesne činjenice – a to su opisi važnih događaja ili djelovanje povijesnih junaka – ima izrazito deklarativnu, evokativnu i mitološku funkciju, i pred tom tendencijom pada posve u drugi plan poetsko, dakle literarno oživljavanje junaka u totalitetu njihove ličnosti. Jedino kad autor u fabulu romana uvodi sporedne likove koji nemaju povijesnu ulogu, a to su junaci koji se tek povremeno javljaju u pojedinim epizodama, imamo osjećaj da pred nama oživljavamo stvarne i individualizirane ličnosti. U takvim slučajevima kad pisac određenim likovima ne namjenjuje konkretnu funkciju u smislu svoje povijesne koncepcije, doživljavamo Kumičića kao pravog realista koji zna gledati »zdravim naravnim razumom i posve zdravim očima«: tada vrlo dobro uočava detalje, zna nijansirati i razlikovati junake i u opisu vanjštine, i govoru. Tu su mu posebno uspjeli opisi ribara, vojnika-haramija, uopće ljudi srednje klase ili iz najnižih slojeva – svih onih koji ne pripadaju velikaškom, feudalnom staležu.

Jednom riječi, fabula u »Uroti«, bar što se motiva i situacija tiče, ima pretežno karakter statičnosti. Bilo da se radi o pričanju događaja, najvećim dijelom u obliku kronike, bilo da je riječ o opisima junaka (nema karaktera u razvoju!), ili umetnutim epizodama u kojima se donosi povijesna građa – sve su to izrazito statički motivi što se, s obzirom na kronološki postupak, redaju automatski jedan za drugim, često i bez dublje motivacijske povezanosti u fabularnoj cjelini.

Odgovor na pitanje gdje su onda dramski sukobi i ona dinamičnost u fabuliranju koja se obično spominje kad se Kumičić uspoređuje sa Šenoom kao njegovim najdosljednijim sljedbenikom – pomalo je neočekivan s obzirom na karakter povijesnog romana, naravno, modernog: Kumičić tu dinamiku ostvaruje isključivo na nepovijesnim epizodama u kojima je do potpunog izražaja mogla doći neobuzdana snaga njegove mašte, u epizodama u kojima posize za već preživjelim u našoj književnosti sentimentalističko–trivijalnim i avanturističkim motivima kakve je pronalazio u proznoj tradiciji došenoinskog doba. Tim motivima Kumičić neprestano veže dvije standardne strukture svog povijesnog romana: *kronološko–deskriptivnu* (narativnu) – opisi događaja ili junaka podređenih osnovnoj ideji, odnosno poruci – i *dokumentacijsko–povijesnu* (građa).

U »Uroti« elementi trivijalnog javljaju se gotovo kao po nekom pravilu najčešće nakon epizoda u kojima je radnja posve zakočena: obično je to poslije *izvještaja* o nekom povijesnom događaju, o određenoj političkoj situaciji. Tada – u smislu poticanja radnje – slijede scene otmica, potjera, spašavanja ugroženih u posljednji trenutak (dakako, uvijek je to odnos stranaca kao napadača i bespomoćnog puka, seljačkih djevojaka i slično), upada njemačkih vojnika u dvorce hrvatskih velikaša, pokušaji silovanja, spletke.

Paralelno s tim dinamičkim motivima trivijalnog karaktera koji služe kao pokretači radnje, neprestano su nazočni u tkivu ovog romana i izrazito sentimentalistički postupci i scene: ljubavni odnosi (Frankopani–Julija, Rakoczy–Jelena), tužni i patetični rastanci začinjeni uvijek s mnogo suza: tipično sentimentalistički.

Kumičić je, nesumnjivo, svojim povijesnim romanom iznad svega htio postići politički efekt, pa su elementi umjetnosti ostali podređeni tom cilju. To su i uzroci svih slabosti »Urote« kad je promatramo kao umjetničko djelo.

Riječ je, ustvari, o neskladu između tri bitna sloja strukture ovog romana: *didaktičko–deklarativnog, opisanog, i zabavjačko–trivijalnog*. Ne radi se samo o tome da je Kumičić u svom stvaralačkom postupku miješao razne stilske postupke, od pseudoromantičnih i sentimentalističkih do realističnih, pa i naturalističkih. Osnovni je problem u tome što Kumičić nije uspio prevladati povijesnu građu, što je ona, više ili manje, ostala sirovina, dokumentacija neadekvatno razrađena u umjetninu, pa je autor nužno došao u situaciju da se kreće između dviju krajnosti: gomilanja građe ili opet potpunog odstupanja od nje i zalijetanja u slobodne prostore mašte, pri čemu se, dakako, udaljavao (i zbog svojih ideoloških stavova i poruka) od stvarnih povijesnih činjenica.

A sva ta obilježja ovog Kumičićevog povijesnog romana rezultat su i posljedica triju bitnih činjenica koje su ga i uvjetovale.

O onoj izvanliterarnoj već je bilo riječi. Kao aktivni politički radnik, član Stranke prava, Kumičić i u svom književnom djelovanju polazi od nekih osnovnih premisa koje je vođa i ideolog pravaške stranke Ante Starčević isticao u svojim razmišljanjima o književnosti. U jednom od ranijih svojih zapisa »Domaće književstvo« Starčević je jasno naglasio kako književnost ostaje u danim političkim situacijama (tekst je pisan u vrijeme Bachova apsolutizma!) jednim sredstvom obrane hrvatskog identiteta:– »(...) Čim većma gine kod nas politički život, time se većma diže književni«, piše Starčević i nastavlja: »Tako valja: radimo što, kako i koliko možemo na ovom polju, koje se nikada ne mijenja, s time ćemo i ono polag mogućnosti obraditi koga se narav s vremenom mijenja« (»Ilirske narodne novine«, 1851).

Kumičić u potpunosti prihvaća tu zamisao, pa njoj podređuje, prirodno i svoj povijesni roman: da bude vidljivo angažiran, i da pripomogne spoznaji vlastitosti narodnog bića – i kroz povijesnu tragediju, a ne samo trijumfe.

Druga činjenica koja je odredila umjetničku vrijednost »Urote zrinsko–frankopanske« literarnog je karaktera: riječ je o Kumičićeva deklarativnoj opredjeljenosti za naturalističku poetiku u proznom stvaralaštvu.

Začetak simpatija i književne usmjerenosti prema naturalizmu možemo kod njega tražiti još u vrijeme pune Šenoine literarne nazočnosti u hrvatskoj književnosti – između 1875. i 1877. godine kad Kumičić boravi u Parizu i susreće se direktno sa Zolinom poetikom naturalizma. U nas je on epitet naturalista uglavnom »zaradio« člankom »O romanu« (»Hrvatska vila«, 1883) iznoseći u njemu neke misli koje nepobitno ukazuju na njegovo dobro

poznavanje poznatog Zolinog manifesta »Le roman expérimental« (1880) pa se mogu registrirati i gotovo čitave rečenice »prepisane« u tom Kumičićevu naturalističkom manifestu. Međutim, na toj je sličnosti programa odnosno poetike naturalizma i sve ostalo. Kumičić je, naime, ipak tek površno shvatio bit Zolina naturalizma. On je od njega samo teoretski prihvatio, primjerice, tezu o intelektualnom (racionalnom) pristupu fenomenu ljudskog života; o ovisnosti čovjekove sudbine o sredini (milieu!) te o povijesnoj, društvenoj, socijalnoj njegovoj odrednici; o spajanju tzv. spoznajne funkcije (poštivanje objektivnosti) s određenom društvenom porukom; konačno, i o tome da književno djelo ne smije nastajati iz mašte, nego iz autentičnog, istinitog bilježenja stvarnosti u kojoj se pisac kreće.

Nasuprot tim postulatima, Kumičićeva je temeljna odlika kao pripovjedača izvanredan smisao za fabuliranje (a to je, očigledno, naučio od Šenoe!), pa umjesto da bude promatrač (zapisničar života!), vezan uz činjenice, a zatim, po naturalističkom konceptu, eksperimentator koji svoje junake dovodi u takve situacije koje će pokazati njihovo ponašanje kao posljedicu atavističke i društvene, dakle socijalne njihove determiniranosti – Kumičić se upušta u deskripciju, epsko pričanje, u traženje »interesantne« fabule, u gomilanje događaja ispunjenih prevladavanjem prepreka, te u opise junaka koji su ustvari tipovi, a ne prosječni individualni likovi kako to propovijeda Zola. Kumičiću, osim toga, nedostaje i smisao ili sposobnost bitnog literarnog postupka (kad je riječ o realizmu ili naturalizmu): jasna uzročno–posljedična motivacija postupaka pojedinih junaka. Sve je to, uglavnom, posljedica nemoći da se oslobodi vidljivog utjecaja Šenoineg (patetike i teatralnosti, prije svega!), ali isto tako i želje da bude što precizniji u svojoj poruci, da ona bude nedvojbeno, a cilj joj je: prikazati svu zloću, pokvarenost i licemjerje gornjih feudalnih društvenih slojeva, pogotovo onih koji su stranog porijekla, ili su uopće stranci.

I, konačno, treća činjenica koja je odlučivala o vrijednosti, umjetničkoj, dakako, »Urote zrinsko–frankopanske«: kao što smo već spomenuli, oduševljeni sljedbenik Šenoe, i Kumičić je, još uvijek, opterećen ne samo elementima Šenoine spisateljske tradicije, nego i, dobrim dijelom, predšenoinske proze (elementi trivijalnog i trilera!). A ona je, kao što znamo, bila tek u traženjima svog vlastitog, originalnog stilskog izraza. Danak tom traženju i lutanjima od pseudoromantičnih i sentimentalističkih, do pokušaja realističkih i naturalističkih stilskih postupaka, koji su, ipak, ostali (osim opisa mora i pejzaža!) na razini crno–bijelega stvaralačke tehnike – danak tim lutanjima platio je i Eugen Kumičić pišući svoju »Urotu zrinsko–frankopansku«.

SUMMARY

Miroslav Šicel

»UROTA ZRINSKO–FRANKOPANSKA« BY EUGEN KUMIČIĆ

The article states a problem of literary and historic interpretation of the novel »Urota zrinsko–frankopanska« (The Conspiracy of the Zrinskis and Frankopans), written by the Croatian writer Eugen Kumičić in 1893. The author analyses the novel according to its internal structure, artistic value and sociohistorical importance.